

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

Береза Ігор Володимирович

УДК 330.34

**Економічна безпека зовнішньоекономічної
діяльності АПК**

**Спеціальність 08.07.02 - *Економіка сільського
господарства і АПК***

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті аграрної економіки Української академії аграрних наук.

Науковий керівник: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Кандиба Андрій Миколайович
Українська академія аграрних наук, начальник прес-центру.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Андрійчук Василь Гаврилович
Київський національний економічний університет, професор кафедри
аграрного менеджменту.

кандидат економічних наук, доцент
Кваша Сергій Миколайович
Національний аграрний Університет, доцент кафедри світового сільського
господарства і зовнішньоекономічної діяльності.

Провідна організація: Державна агроекологічна академія України (кафедра
зовнішньоекономічної діяльності підприємств) м. Житомир.

Захист дисертації відбудеться “ 27 “ квітня 1999 р. о 11:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.150.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук Інституту економіки НАН України за адресою: 252011, м.Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту економіки НАН України.

Автореферат розіслано “ 24 “ березня 1999 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Стешенко В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження. Становлення внутрішнього і зовнішнього ринків АПК вимагає переосмислення ряду базових теоретичних і практичних засад щодо функціонування сільського господарства і переробної промисловості. Чимало країн світу подали приклад не лише високих і сталих темпів розвитку виробництва і зовнішнього ринку, а й здатності оперативно нейтралізувати негативні діяння на випадок їх виникнення в зовнішньоекономічній діяльності, або, іншими словами, уміння забезпечувати економічну безпеку. Іноземні дослідники працюють над проблемою цивілізованих “економічних конфліктів” і “економічної безпеки” досить успішно вже з середини 80-х років. На їх думку, економічні конфлікти між країнами світу весь час помножуються і посилюються. Ціна за неусунуті конфлікти превентивними заходами дуже висока. За своєю суттю економічна безпека докорінно змінює погляди на зовнішньоекономічну діяльність як на систему, тобто вона нині стає системоутворюючою домінантою.

Донедавна гарантії економічної безпеки АПК хоч і не дуже ефективно, але все ж надавалися Урядом України. Зараз ситуація змінилась, і всі питання доводиться розв’язувати на рівні галузей та їх підприємств, котрі ще недостатньо до цього підготовлені, оскільки практично немає необхідних спеціальних методичних розробок з даної проблеми. В АПК вирішення питання протидії негативним явищам вже запізнило, тому він у цьому плані серйозно програє. Послаблення економічної безпеки в АПК призвело до того, що тут реформи майже призупинились, а якщо і відбуваються, то не дають очікуваних позитивних результатів. Недосконалість механізму економічної безпеки призводить до того, що в багатьох випадках найкращі цілі зовнішньоекономічної діяльності перетворюються на свою протилежність і замість виграшу завдають шкоди при експорті й імпорті товарів. Розвиток виробництва і зовнішньоекономічної діяльності АПК серйозно гальмуються внаслідок як глобального протекціонізму, так і локальної експансії. Під впливом зростання обсягів експорту, який не узгоджується належним чином з внутрішнім ринком, протягом останніх років внутрішній ринок все більше занепадає і «відкривається» для імпортних товарів. Досить високі ціни на імпортні товари підштовхують до зростання цін на вітчизняні вироби. Високі ціни на споживчому ринку обмежують попит на товари, створюють перешкоди на шляху розвитку власного виробництва і процес цей відбувається спіралеподібно.

Привертає увагу те, що питання економічної небезпеки і втрат від неї набуло в останній час досить великої гостроти. В цьому переконують численні факти і, зокрема, такі, як ускладнення з поставками пестицидів із США, що може завдати збитків АПК на суму 150 млн. дол. США, справа компанії «Гала» - також США - 15 млн. дол. США, і розгляд у міжнародному суді 30 справ, за якими українським відповідачам запропоновано відшкодувати збитки на суму 50 млн. дол. США. Свого часу внутрішній ринок України був занадто відкритий для зовнішнього світу, що, звісно, виявилось не на користь розвитку АПК. При цьому, на жаль, не враховувалось те, що майже всі зарубіжні країни активно застосовують

жорсткий економічний тиск і вважають це цілком цивілізованим методом у відносинах між державами. У зовнішньоекономічних відносинах кожна країна враховує лише свої інтереси, її ніколи не обходить те, що вона може завдати серйозної шкоди партнерам. Тут доречно нагадати, що арсенал дискримінаційних заходів у сфері зовнішньоекономічної діяльності з боку іноземних партнерів постійно вдосконалюється і стає дедалі більше витонченим, дошкульним і замаскованим. До цивілізованого диверсійного пакету відносяться сьогодні і короткострокові кредити, що стихійно, у так званому режимі «гра без правил» швидко переміщуються із однієї в іншу країну в погоні за спекулятивним понадприбутком, а також різного типу дериванти, що часто ініціюються і застосовуються, як правило, великими міжнародними біржами. За таких обставин найкращі побажання щодо взаємовигідного співробітництва між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності швидко перетворюються на своєрідний антипод і створюють нерідко відчутну загрозу одному з партнерів. Темпи розширення дискримінаційного середовища значно випереджають заходи противаги, що вживаються з боку АПК. В АПК, на жаль, домінує вульгарне уявлення, що внутрішній ринок можна захистити за допомогою так званого «критичного імпорту», непридатність якого для даних цілей визнана багатьма країнами світу ще в минулому столітті.

Занадто обмеженим є досвід АПК у забезпеченні економічної безпеки стосовно так званих фінансових і технологічних «тигрів» і «драконів», які в 1997 — 1998 роках на собі відчули згубність фінансової кризи та валютного пограбування і зараз з метою зміцнення своїх позицій у світі прагнуть вилучити надбання з інших країн на свою користь шляхом удосконалення методів тиску та дискримінації.

На користь актуальності дослідження економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності свідчить аналіз та узагальнення зарубіжних і вітчизняних теоретичних досліджень - В.Г. Андрійчука, В. Барановського, О.С. Власова, Д. Деніельса, Л.Л. Кистерського, П. Ліндерта, І.І. Лукінова, О.М. Онищенко, Г.А. Пастернака-Тарануценка, М. Пєбро, А.Д. Ротфельдра, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, В.В. Юрчишина та інших учених-економістів. Адже незважаючи на високий науковий професіоналізм згаданих вчених, все ще існує досить широке поле для дослідження економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності. До останнього часу дається взнаки недосконалість нормативно-законодавчої бази, особливо різноманітних, специфічних та комбінованих, ставок ввізного мита, процедур ліцензування окремих видів товарів, запровадження ставок мінімальної митної вартості на деякі товари, організація міжнародного лізингу техніки і застосування технічних бар'єрів на шляху невиправданого імпорту товарів. В нормативно-законодавчій базі ще допускається використання таких положень, які нездатні запобігати небезпечним явищам і навмисному зниженню митної вартості товарів та уникненню сплати податків суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Було б помилково з боку АПК механічно використати моделі економічної безпеки, розроблені в інших країнах. Прагнення скопіювати зразки інших країн у справі економічної безпеки дозволяє АПК досягти лише певних гарантій і лише на обмежений час.

Все це дає підстави стверджувати, що дослідження економічної безпеки є актуальним і конче необхідним. Важливість проблеми удосконалення механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності зумовила вибір теми дисертаційної роботи.

У дисертації зроблено спробу розв'язати окреслене коло питань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною наукових досліджень Інституту аграрної економіки УААН у 1995 - 1998 рр., а також проектів, що розроблялися на замовлення Міністерства науки України та Мінагропрому України.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо формування і ефективного використання системи організаційних, економічних, фінансових та правових форм і методів з метою забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності. Досягнення викладеної мети зумовило вирішення такого кола завдань:

– аналіз організаційних, економічних, валютно-фінансових, митно-тарифних, технологічних та інших важелів, за допомогою яких можна запобігати небезпечним явищам, протидіяти спробам завдати шкоди, уникнути руйнування внутрішнього ринку під впливом зовнішніх чинників;

– всебічне дослідження змісту, механізму, функцій, процедур і рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення функціонування агропромислового виробництва, на зразок високорозвинених країн світу, як сукупності і узгодженості в просторі та часі організаційно-економічних та інших факторів;

– розробка методичних засад формування нормативно-законодавчої бази, яка б відповідала міжнародним стандартам, сприяла гарантованому захисту товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, сприяла розвитку експортного потенціалу, визначала структуру імпорту, а також сприяла відродженню виробництва;

– дослідження зовнішньоекономічної діяльності під кутом зору мінімізації втрат валюти і стимулювання експорту продукції сільського господарства та переробної промисловості як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях;

– розробка науково-методичних засад регулювання внутрішнього та зовнішнього ринків в інтересах протидії протекціонізму, експансії, екстремізму, та іншим дискримінаційним заходам, що здатні завдати економічної шкоди АПК за умови застосування їх іноземними партнерами.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є: механізм економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності; шляхи і важелі впливу внутрішнього ринку на формування зовнішнього і навпаки; методи і способи побудови механізму протидії недобросовісній конкуренції, шкідливому протекціонізму та іншим дискримінаційним заходам; формування системи зовнішньоекономічної діяльності, що наближається до міжнародних правил економічної безпеки; ціни, ставки мита, витрати, торговий баланс,

надходження та витрати валюти, характер і масштаби загрози, визначення пріоритетів, створення безпечних ринків.

Об'єктом дослідження є: агропромисловий комплекс України в цілому, його окремі складові на рівні регіонів, агропромислові формування районного та виробничого рівнів.

Методологія і методика дослідження, джерела інформації. Теоретичною і методичною основою дослідження слугували основні теоретичні положення вітчизняної та зарубіжної економічної науки в області зовнішньоекономічної діяльності та її економічної безпеки в цілому і агропромислового виробництва зокрема, а також у сфері методів оцінки небезпечних явищ, що призводять до руйнування економічних та інших надбань. Для реалізації поставлених у роботі завдань використовувались методи системного аналізу, наукового абстрагування, індексів, групування, графічний, прогнозних розрахунків, монографічний та інші методи вітчизняної і міжнародної статистики. Використані законодавчі акти і нормативно-методичні матеріали органів законодавчої та виконавчої влади, статистична інформація міністерств та відомств, підприємств, організацій, державних митниць, бірж, міжнародних статистичних служб, а також монографії, наукові праці, що видані в Україні та за кордоном.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі зроблено спробу ліквідувати прогалину, яка має місце в дослідженнях з питань оцінки застосування в міжнародних стосунках таких небезпечних засобів, котрим притаманні багатоваріантний руйнівний характер і здатність завдавати досить серйозної шкоди в зовнішньоекономічній діяльності, включаючи згубний дисбаланс щодо неї. **Результати дослідження, що виносяться на захист і містять наукову новизну:**

– обґрунтування та систематизація чинників, що впливають на формування економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності, збереження виробничого та експортного потенціалу;

– нові методичні засади і підходи щодо побудови механізму зовнішньоекономічної діяльності, з допомогою котрого можливо забезпечити на два-три порядки вищий рівень економічної безпеки і гармонізувати співвідношення між обсягами експорту, імпорту і насиченістю внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва, а також запровадити важелі противаги щодо великого кола як глобальних, так і локальних дискримінаційних заходів, котрі в останні роки стають більш витонченими, замаскованими і здатними найкращі цілі експорту й імпорту перетворити на їх протилежність.

– обґрунтовані концептуальні підходи до удосконалення відносин між партнерами міжнародного лізингового ринку техніки під кутом зору економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності;

– методика аналізу та селективної оцінки кон'юнктури внутрішнього ринку країн-імпортерів з метою визначення шляхів гарантованої економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільського господарства і переробної промисловості, що дає можливість досягти суттєвого підвищення конкурентоспроможності АПК на світових ринках;

– обґрунтовані методичні засади щодо доцільності запровадження ітеративного методу в справі диверсифікації експорту й імпорту товарів та їх економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні дослідження доведені до стадії конкретних рекомендацій. Результати дослідження дістали втілення в багатьох практичних розробках, більшість яких виконувались на замовлення державних органів управління. Виконані особисто автором дисертації наукові й методичні розробки щодо вдосконалення механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності використані при підготовці наукових доповідей та пропозицій, що подавалися міністерствам та відомствам, науковим установам України протягом останніх чотирьох років. Найвні в дисертації наукові напрацювання використані при розробці проектів: “Організація зовнішньоекономічної діяльності в підприємствах і організаціях АПК” (1995 р.); “Наукове обґрунтування і розробка економічного механізму гнучкого регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК з метою захисту національних інтересів і державного суверенітету України в міжнародних відносинах з країнами СНД, Європи та іншими державами” (1995 р.); “Світовий ринок і система заходів щодо протидії імпорتنій інфляції з метою стабілізації економіки України” (1996 р.); “Розробка механізму інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності з метою нарощування обсягів експорту, обмеження імпорту товарів та збалансування зовнішньоторговельного балансу в АПК України” (1997 р.); “Організаційно-економічний механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності АПК і шляхи його реформування” (1998 р.); при підготовці матеріалу до розділу «Зовнішньоекономічна діяльність» Національної програми розвитку агропромислового виробництва і відродження села на 1996-2005 роки (1997 р.); при опрацюванні доповнень до деяких законів України з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження за темою дисертації доповідались і обговорювались: на міжнародному симпозиумі-зустрічі “Правове і економічне середовище для здійснення бізнесу” (штат Індіана, США, 1994 р.); прес-конференції “Логістика, дистрибуція та менеджмент в світовому бізнесі” (м. Київ, 1994 р.); конференції “Ділові люди: аграрна дипломатія та менеджмент у міжнародному аграрному бізнесі” (м. Київ, 1995 р.); конференції “Актуальні проблеми реформування агропромислового комплексу в Україні” (м. Київ, 1996 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Безпека бізнесу” (м. Київ, 1997 р.); міжнародному конгресі “Підприємництво в агропромисловому комплексі - основи і перспективи розвитку” (м. Київ, 1997 р.); всеукраїнській конференції “Розвиток аграрної реформи в Україні: досвід і проблеми” (м. Київ, 1998 р.); на ділових зустрічах по так званих програмах “За круглим столом” з представниками фірм “Зекс Віл Сервіс” (штат Індіана, США, 1994 р.), “Дюпон” (м. Київ, 1997 р.), “Тетрапак” (м. Київ, 1997 р.). У ряді заходів міжнародного характеру автор особисто участі не брав, але надсилав необхідні матеріали.

Публікації. По темі дисертації опубліковано шість наукових праць загальним авторським обсягом 3,4 друкованого аркуша.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Викладена на 194 стор., включає 12 таблиць і 15 схем загальним обсягом 28 стор., список використаних джерел із 161 назви на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ.

У першому розділі «Про теоретичні і методологічні засади забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності» з'ясовано, що нині немає актуальнішої проблеми для АПК, ніж забезпечення економічної безпеки взагалі і зовнішньоекономічної діяльності зокрема, збільшення випуску конкурентоспроможної продукції. У її вирішенні важливим є здійснення заходів щодо відвернення загрози та примноження цінностей сільського господарства і переробної промисловості. Зумовлена ця проблема передусім змістом та характером непродуманої до кінця державної політики у цій сфері, що реалізувалась в останні роки. Зруйнувавши у свій час планову систему управління, молода українська держава не зуміла створити і застосувати таку модель механізму регулювання економічних, фінансових та правових процесів, котра притаманна високорозвиненим країнам світу щодо економічної безпеки та здатності уникати конфліктів у зовнішньоекономічних відносинах.

В останній час з боку зарубіжних фірм та корпорацій посилюється тиск на вітчизняних товаровиробників, особливо на збут продукції АПК. Необхідно мати на увазі, що без протидії зарубіжним фірмам та корпораціям товаровиробникам не закріпитись на зовнішніх ринках і не досягти переваги у конкурентній боротьбі на внутрішньому ринку.

В даний час будується викривлена, малокерована ринкова система і, звичайно, маємо неефективну економіку. В цілому АПК у 1998 р. практично збитковий, не кажучи про окремі галузі, які взагалі опинилися в критичному стані. Дефіцит оборотних коштів у 1997 р. становив 8,3 млрд. грн., заборгованість до бюджету зросла до 1996 р. в 1,3 раза, по заробітній платі — в 1,5 раза, до пенсійного фонду — в 2,2 раза. Якщо в 1990 р. частка кредитів в обслуговуванні обігу оборотних коштів становила 40%, то в 1997 р. — лише 3,5%, а по сільськогосподарських підприємствах — тільки 2,6%.

Ситуація, що склалася в АПК, змушує звернутись до проблеми економічної безпеки сільського господарства і переробної промисловості на внутрішньому і зовнішньому ринках. Адже вже шість років йдуть процеси реформування майнових і земельних відносин, податкової і цінової політики, створення інфраструктури ринку, поглиблення інтеграції, процеси демонополізації, а результати поки що негативні як для товаровиробників, так і споживачів продовольства.

Побудова механізму безпеки зовнішньоекономічної діяльності підноситься до рангу важливого наукового напрямку, адже в АПК процеси реформування внутрішнього і

зовнішнього ринків мають не просто окремі недоліки, а, на жаль, набули широких масштабів ознак підспудності, що серйозно загрожує й без того ослабленій економіці АПК.

У 1996 р., дотримуючись гасла захисту вітчизняних товаровиробників, Уряд України підвищив ввізне мито на імпорتنу продукцію. Після цього роздрібні, а потім і оптові ціни вітчизняних підприємств зросли і досягли рівня цін на імпорتنу продукцію. Власні товаровиробники змушені були купувати основні товари за цінами розвинутих країн. Споживачі були позбавлені можливості купувати як імпортні, так і вітчизняні товари із-за високих цін на них. Таким чином, внаслідок підвищення ввізного мита погіршився фінансовий стан іноземних фірм і вітчизняних товаровиробників, бо їх товари почали купувати у значно менших обсягах, ніж раніше. В зв'язку з цим на складах багатьох вітчизняних підприємств накопичились величезні запаси нереалізованої харчової продукції, що призвело до значних збитків.

Парадоксально, але факт, що в 1996 році по відношенню до 1995 року на один відсоток-пункт зменшення обсягу виробництва скорочено на 2,5 відсотка-пункта експорт цукру, що свідчить про незбалансованість інтересів внутрішнього і зовнішнього ринків. Тут доцільно зауважити, що загальна потужність цукрових заводів становить близько 50 млн. тон за сезон, а надходить на переробку 15-17 млн. тон цукрових буряків. Отже, потужність вітчизняних заводів завантажена на 32 відсотків, що підвищує собівартість продукції та спричиняє збитковість галузі.

За останні 8-10 років погляди на методичні підходи щодо забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності змінювалися неодноразово. Але ці зміни не мали суттєвого прогресу. Щодо деяких методичних питань сформувалося більш-менш чітке розуміння, але багато з них поки що залишаються дискусійними, і відповіді на них не знайдено. Колись вважалося, що ключем до економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності є посилення протекціонізму і обмеження лібералізації, розширення обсягів експорту і скорочення імпорту, створення спеціальних торгових режимів. Впродовж тривалого періоду в цьому питанні переваги надавались застосуванню підвищених митних та акцизних зборів, дискримінаційних податків, субсидій та інших аналогічних платежів, а також нетарифних обмежень імпорту товарів. Ці заходи не витримали випробування часом. Сьогодні існують більш повні дані стосовно методичних підходів щодо забезпечення економічної безпеки, але і вони не розв'язують усю гаму даної проблеми, як того вимагають конкретні умови. Практика останнього часу переконує, що економічна безпека може бути результативною лише тоді, коли вона одночасно здійснюється на користь узгодженого розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. За інших умов вона не дає бажаних результатів.

У світі спостерігається зниження темпів фактичного товарообігу, експорту та імпорту товарів, тобто загострюється конкуренція. У поточних цінах міжнародна торгівля обраховується по експорту в 3440 млрд. дол. і по імпорту товарів — 3505 млрд. дол. США. Частка розвинених країн у міжнародній торгівлі становить по експорту 2518 млрд.

дол., або понад 70% від загальносвітових обсягів товарообігу. Обсяг прямих капіталовкладень на початку 90-х років становив 1028 млрд. дол. США, або майже в 2 рази більше, ніж у 80-х роках. Притік і відтік іноземних інвестицій наближається до балансу. До числа найбільших експортерів інвестицій відносяться: Японія — 32 млрд. дол., Англія — 26 і США — 24 млрд. дол. США.

Падіння темпів виробництва набуло в останні роки загальносвітового характеру. Це стосується і розвинених країн. У них спостерігаються такі щорічні темпи зростання: ВВП — 1,2-3%, промислового виробництва — 2,5-5,6, цін — 0,2-0,4%, що недостатньо. Крім того, вони мають дефіцит бюджету на рівні 4-4,25% від ВВП.

Для країн Східної Європи та країн-членів СНД характерна нестабільність як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. У них спостерігається тенденція до скорочення ВВП, зростання споживчих цін, посилення темпів інфляції, послаблення стабільності курсу національної валюти, розширюються масштаби застосування емісії, дорожчають кредити, що негативно впливає на економіку АПК.

Аналіз свідчить, що сільське господарство і переробна промисловість України і відповідні галузі в зарубіжних країнах функціонують в якісно різних економічних умовах. Тому методичні підходи щодо забезпечення економічної безпеки розвинених країн механічно переносити на умови АПК буде, зрозуміло, не зовсім коректно.

У другому розділі «Механізм економічної безпеки внутрішнього і зовнішнього ринків» досліджуються основні складові економічної небезпеки і роль держави в їх нейтралізації та механізм забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарської та харчової галузей.

В багатьох країнах, і, зокрема в США, Англії, Німеччині, Франції та інших економічній безпеці приділяється велика увага. Лише за останні 5 років на рівні ООН прийнято понад два десятки конвенцій з питання економічної та інших видів безпеки. Деякі кроки в цьому напрямку здійснюються і в Україні. З цього приводу є окремі публікації, в яких висвітлюються ті чи інші питання безпеки фінансів, кредитів, інвестицій, продовольчих ресурсів, але в цих публікаціях відсутня єдина, цілісна методологічна та методична база, що ускладнює розв'язання питань економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності.

В Україні здійснюється політика “критичного імпорту”. При цьому заощаджуються валютні кошти для закупівлі матеріальних і продовольчих ресурсів за кордоном і в той же час обмежується кількість іноземних фірм на українському ринку, що створює можливості для іноземних партнерів вдаватися до недобросовісної конкуренції, диктувати невиправдано високі ціни і в кінцевому підсумку руйнувати економіку товаровиробників. Недобросовісна конкуренція має такі основні форми: спекулятивна купівля іноземним інвестором підприємства з метою подальшого його перепродажу на фондовому ринку; установлення з боку іноземного інвестора контролю над приватизованим підприємством шляхом придбання контрольного пакета його акцій та іншої діяльності; прагнення іноземного інвестора одержати прибуток з підприємства-реципієнта будь-якою ціною і протягом короткого часу.

Водночас реалізується політика нарощування обсягу експорту товарів. За таких умов українські резиденти отримують надходження в іноземній валюті, але це однозначно призводить до послаблення насиченості вітчизняними товарами внутрішнього ринку і цим самим розширюється можливість для експансії на ньому іноземних фірм, що завдає шкоди вітчизняному виробництву.

Зовнішній борг справедливо вважається одним із важливих показників щодо економічної безпеки. Виплати України по державному зовнішньому боргу в 1998 році становитимуть 2,3 млрд. дол. США. За класифікацією МВФ, на початок 1996 року Україна належала до країн із низьким рівнем заборгованості. Але на кінець 1996 року зовнішній борг України становив 8,5 млрд. дол. США, ВВП — 82 млрд. грн., експорт — 14,3 млрд. дол. США. Виходячи з цих даних, відношення зовнішнього боргу до експорту та ВВП становило 59% та 20%. Наведені дані свідчать про те, що рівень заборгованості України швидкими темпами наближається до критичної межі.

Болючою проблемою для сільського господарства залишається забезпечення одночасного зростання обсягів як товарної продукції галузі, так і її експорту. Стратегія розвитку експорту для сільського господарства є головною і вона повинна залишатися і на перспективу. Але не можна допустити, щоб експорт розвивався однобічно. Досягнення такої вимоги зумовлює необхідність перетворення експорту товарів з частково дестабілізуючого фактора в інструмент стабілізації, а в подальшому і зростання виробництва, як це притаманно економічно розвиненим країнам світу. Для забезпечення такої вимоги необхідно в механізмі експорту передбачити важелі, які стимулювали б зростання обсягів збуту продукції і на внутрішньому ринку.

Розв'язання такого завдання вимагає діяти за принципом "навпаки", якщо мати на увазі механізм митно-тарифного регулювання, що використовується до цього часу і з допомогою якого практично відбулося руйнування внутрішнього ринку. Цей механізм побудований на зразок тих, що діють в розвинених країнах світу і він там, коли на внутрішньому ринку спостерігається достатнє або надвиробництво продукції, спрацьовує досить ефективно. Передбачається виявлення умовного так званого "модельного або еталонного року" - бази, в якому пропорції щодо обсягів збуту продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках були оптимальними або гармонізованими і найкращим чином відповідали розвитку як виробництва, так і експорту. За умови дотримання товаровиробниками згаданих вимог для них застосовуються 5% ставки експортного мита (пільгова), а в разі інших варіантів - 30%, що поширена зараз. Це стане надійним стимулом для насичення продукцією внутрішнього ринку, а також розвитку експорту. Такий підхід надасть більшої альтернативності у зовнішньоекономічній діяльності. Зростання обсягів внутрішнього і зовнішнього ринків великою мірою буде здійснюватися на засадах саморегулювання, послабить вплив на ці процеси адміністративних методів.

З допомогою такого механізму буде надана можливість протидіяти диспропорціям у використанні товарної продукції і уникнути небезпечних явищ щодо розвитку зовнішнього і

внутрішнього ринків АПК. При застосуванні згаданого механізму, який будується на зразок методичних підходів країн світу, що розвиваються швидкими темпами, експорт продукції позбавляється від однобокого формування, розвивається в узгодженості з внутрішнім ринком і тому запобігає його руйнуванню.

Економічну безпеку зовнішньоекономічної діяльності щодо продукції харчової промисловості необхідно розв'язувати методами, які відображають конкретні реальні умови економіки. Тут на перше місце висувається така проблема, як виправлення помилки щодо питомої ваги імпорту в загальних обсягах внутрішнього ринку, адже вона в 1997 році проти 1994 року зросла майже в 5 разів.

В третьому розділі «Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності та першочергові вимоги до удосконалення її механізму» окреслені основні аспекти трансформації лізингового ринку імпортової техніки, ринку цукру, а також застосування диверсифікації експорту товарів з метою зміцнення економічної безпеки.

Нині лізинг — велика індустрія, суттю якої є спеціалізована фінансова послуга. Вперше вона була надана клієнтам у 1952 році незалежною лізинговою компанією у США. Протягом 60-х років лізингова індустрія виникла в Європі і Японії. Країни, що розвиваються, опанували лізинг протягом 70-х років. До 1994 року лізинговою діяльністю вже охоплено понад 80 держав світу. У 1994 році за допомогою лізингових операцій у світі було укладено угод, пов'язаних із придбанням нової техніки, на суму понад 350 млрд. дол. США. Сьогодні лізинг найінтенсивніше розвивається у країнах третього світу, за період з 1988 по 1994 роки обсяг орендних угод тут збільшився з 15 млрд. дол. до 44 млрд. дол. США. Найістотніше зростання спостерігалось у Південній Кореї. Південнокорейський лізинговий ринок, заснований у 1975 році і підтриманий Міжнародною фінансовою агенцією, посів у 1994 році п'яте місце серед десяти найбільших лізингових ринків світу. Стрімко розвивається лізинг у так званих країнах із середнім і низьким доходом: у 1988 році на лізинг тут припадало 4% фінансування техніки, а в 1994 році — 11% .

Міжнародний лізинговий ринок регулюється “Конвенцією про міжнародний фінансовий лізинг”, що прийнята в 1988 році в Оттаві, Канада; рішеннями Міжнародної фінансової агенції і Ради Європейської Федерації Асоціації лізингових компаній (1994 рік), а також Законом України “Про лізинг” (1997 рік).

На даному етапі український лізинговий ринок характеризується використанням такої техніки: трактори MF — 9240, Данія, сівалки “Мультикорн” фірми “Ф-Кляйне” , ФРН; “Максем” фірми РАУ, ФРН; обприскувачі 14 GV 25 фірми РАУ, ФРН; преси великогабаритних тюків E 550 “Форштнерит”, ФРН; бурякозбиральні комбайни фірми “Моро”, Франція; комплекси бурякозбиральні фірми “Ф-Кляйне”, ФРН; кормозбиральні комбайни “Маммут-6300”, ФРН; зернозбиральні комбайни E-525H, E-527, E-524, MF-34, MF-40, “Домінатор-208”, МЕГА, “Домінатор-118”, SL MAXI, “Кейс-1666”, “Кейс-1680”, L-624 MCS, L-626 MCS, M-9500, “Джон-Дір”.

При використанні іноземної техніки доцільно звільнити АПК від сплати акцизних зборів, мита та інших аналогічних платежів. Сьогодні такі платежі — це своєрідна небезпека і вони важким тягарем лягають і на лізингові компанії, і на вітчизняних товаровиробників, стають серйозною перешкодою на шляху розвитку лізингових послуг, підвищують собівартість продукції та знижують її конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Недоцільно, щоб лізинг імпоротної техніки гальмувався. Це не відповідає світовому досвіду, позбавляє можливостей залучення в АПК значних додаткових коштів, перешкоджає оновленню матеріально-технічної бази, погіршує фінансовий стан господарств. Лізинг імпоротної техніки вигідний і державі, оскільки заборгованість підприємств іноземним лізингодавцям не зараховується до загальної фінансової заборгованості країнам-імпортерам.

Серед Європейських держав Україна має найсприятливіші природно-кліматичні умови для розвитку буряківництва, а, отже, і цукрової промисловості, проте за темпами розвитку, рівнями концентрації та ефективності виробництва галузь значно відстає від зарубіжних країн і нині перебуває в кризовому стані.

В Україні ще не повністю використовуються наявні потенційні можливості щодо збільшення виробництва цукру. У 1998 р. в середньому за з одного га посівів цукрових буряків вироблено 2,2 тонн цукру, тоді як у Франції — 9,8 тонн, Нідерландах — 8,4, Бельгії — 8,6, Великобританії — 7,5, Німеччині — 7,2, Данії — 6,7, Італії — 5,2 і в Іспанії — 6,4 тонни. Як наслідок, засіваючи цукровими буряками 1,0 млн. га, Україна в останні роки виробляє 2-3 млн. тонн цукру, тобто менше, ніж Франція, де площа їх посівів становить близько 500 тис. га.

В українській пресі з'являються повідомлення, що Російська Федерація щодо України здійснює дискримінаційну митну політику і що це є причиною скорочення експорту цукру з України. Традиційно так склалося, що експортні обсяги України формувались лише виходячи з потужностей цукрових заводів та обсягів виробництва цукрових буряків і майже ніколи детально не вивчався внутрішній ринок країн-імпортерів. Під кутом зору економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності така практика не виправдана і тому, перш ніж визначитися в характері оцінки митної політики країни-імпортера, конче необхідно досконало вивчити кон'юнктуру її ринку. За інших умов уникнути небезпечних явищ в зовнішньоекономічній діяльності для України просто неможливо.

Аналіз собівартості, оптових, експортних та імпорتنих цін на український цукор засвідчує, що звинувачення на адресу Росії щодо дискримінації поставок цукру з України не мають під собою підґрунтя. Навпаки, Росія своєю політикою дещо сприяє розвитку експорту цукру з України. Основною перешкодою для експорту цукру в Росію є висока його собівартість. Сьогодні Росії вигідніше купувати цукор по світових цінах, ніж по українських, а вітчизняним товаровиробникам збувати товар на території своєї держави — ніж його експортувати, бо біржова ціна перевищує ціну пропозиції на російському ринку на 105-108 дол. США за тонну.

В останні роки в країнах світу активно започатковується такий новий метод координації експорту й імпорту товарів, як диверсифікація, тобто здійснення зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням різних географічних і економічних особливостей країн світу. На жаль, в АПК опрацювання цього питання на методичному і практичному рівнях тривалий час залишалося поза увагою, що негативно впливає на інтенсифікацію експортного потенціалу та економічну безпеку. Згадані обставини зумовили необхідність розв'язання цілого ланцюга нових вимог до організації експорту товарів взагалі і до його диверсифікації зокрема.

Обґрунтування диверсифікації — одне з досить складних завдань, що постає перед учасниками зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням її економічної безпеки. При визначенні рівня диверсифікації варто використовувати різні поправки у вигляді коригуючих коефіцієнтів, і матеріали, що використовуються в даному випадку, мають бути типовими. При розрахунках значень диверсифікації експорту слід об'єктивно враховувати як позитивні, так і негативні її наслідки.

Саме такі заходи дають змогу залучати додаткові валютні кошти, заощаджувати ресурси, добиватися лідерства на світовому ринку. Викладене переконує в необхідності відображення такої проблеми і в “Концепції зовнішньоекономічної діяльності”, у сьогоденному варіанті якої таке питання практично не розкрито згідно вимог економічної ситуації та світової практики.

ВИСНОВКИ

1. Подальше існування, самозбереження та розвиток України як суверенної держави обумовлюють необхідність вирішення проблеми економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності АПК на більш досконалому науковому і методичному рівні, ніж той, що опановано наукою і практикою до цього часу. Зміст і характер сучасної державної політики недостатньо відповідає вимогам економічної безпеки і тому становище на внутрішньому і зовнішньому ринках є критичним. Для подолання кризи доцільно використовувати не лише відомі в науці напрацювання з проблем реформування економіки, а й ті, що впливають з надбав “теорії конфліктів” і “теорії економічної безпеки”, що є принципово новим за своєю суттю.

2. У свій час, відмовившись від планової системи управління, молода українська держава не змогла створити і застосувати такий механізм регулювання економічних, фінансових та правових відносин, який використовується високорозвиненими країнами світу щодо економічної безпеки та уникнення втрат в економіці. Ще декілька років тому держава з допомогою спеціальних важелів забезпечувала на макро- і мікрорівні певну економічну безпеку виробництва та збуту продукції. Останнім часом органи управління практично відмежувалися від вирішення проблем економічної безпеки, що є однією з

вагомих причин руйнування наукового, інноваційного, виробничого та експортного потенціалів АПК.

3. Методичні підходи щодо забезпечення економічної безпеки в розвинених країнах механічно переносити на умови АПК некоректно. В даному випадку варто реалізувати такий методичний підхід, при якому внутрішній і зовнішній ринки, експорт й імпорт продукції розвиватимуться в тісній взаємодії, спрямовуватимуться в єдину площину з тим, щоб економічна безпека здійснювалася на системних засадах. З цією метою доцільно виявляти умовно так званий "модельний або еталонний рік" - базу, в якому пропорції щодо обсягів збуту продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках були оптимальними або гармонізованими і найкращим чином відповідали розвитку як виробництва, так і експорту. З урахуванням цього будувати митно-тарифні важелі: пільгові або звичайні. З допомогою такого механізму буде надана можливість протидіяти диспропорціям у використанні товарної продукції і уникати небезпечних явищ у розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

4. Останнім часом конфлікти та протиріччя між країнами світу хоча й мають цивілізований характер, але набули більшої гнучкості і гостроти, що посилює їх загрозовість не лише для слабкої, але і для стабільної економіки. Тому механізм економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності за своїм характером має бути комплексним і обов'язково включати такі важелі, котрі здатні забезпечувати зростання конкурентоспроможності товарів АПК на світових ринках і, в першу чергу, завдяки зниженню собівартості продукції щонайменше на 20 - 40 відсотків.

5. Для уникнення штучно створеного зростання вартості послуг щодо лізингу іноземної техніки необхідно в механізмі економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності передбачити компенсуючі засоби і спеціальні джерела для часткового відшкодування витрат, що пов'язані з маркетинговими послугами, переміщенням іноземної техніки від одного до іншого господарства, а також із загальнокомерційними функціями лізингових компаній. Наприклад, при збиранні зернових культур такі відшкодування мають становити при урожайності до 35 ц/га — 6 % в розрахунку на один гектар зібраної площі.

6. В сучасних умовах, у порівнянні з минулим періодом, дедалі актуальнішим стає питання диверсифікації експорту й імпорту товарів з метою зміцнення економічної безпеки. Це зумовлено тим, що останні роки кількість країн, що мають зовнішньоекономічні стосунки з АПК, суттєво зросла, тобто значно покращилася ситуація щодо просторово-географічного маневрування як з експортом, так і з імпортом товарів. Необхідно, щоб диверсифікація здійснювалася в межах гарантованої економічної безпеки трьох-шести країн, як нижньої межі, і різниць між максимальними і мінімальними цінами як по експорту, так і по імпорту понад 30 відсотків.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.

1. Актуальные вопросы реформирования научно-производственных отношений в АПК при переходе его к рынку (международный и отечественный аспекты) Научные рекомендации (Берега И.В. в соавторстве с Кандыба А.Н., Губенко В.И., Бондаренко И.П.) - Белая Церковь, БЦГАУ - 1998 - 45С. (из общего объема 2.8 п.л., в т.ч. 1.1 п.л. автора) (автором обоснованы пути совершенствования безопасности научно-производственных отношений и лизинга техники).

2. Берега И.В., Губенко В.И., Арбузова Т.В., Савчук Ю.С., Паска И.М. Удосконалення механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності АПК (методичні рекомендації) - Біла Церква, БЦДАУ, 1998 - 51С. (із загального обсягу 2,5 д.арк., в т.ч. 1,8 д.арк. автора) (автором обгрунтована сутність, функції, та принципи; визначені основні складові економічної небезпеки і роль держави в її нейтралізації; розкрито зміст та напрямки удосконалення диверсифікації експорту).

3. Берега И.В. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності АПК //Вісник аграрної науки. - 1998. - № 9, - с. 73. - 0.12 д.арк.

4. Берега И.В. Створювати економічну безпеку зовнішньоекономічної діяльності //Економіка АПК, - 1998. - № 4, - с.43-45. - 0.12 д.арк.

5. Берега И.В. Лізинг імпортої техніки в АПК: проблеми удосконалення //Агроінком. - 1998. - № 5-6, - с. 16. - 0.12 д.арк.

6. Берега И.В. Безпека зовнішньоекономічної діяльності АПК //Техніка АПК (правонаступник журналу АПК: наука, техніка, практика). - 1998. - №2. - с28. - 0.12 д.арк.

АНОТАЦІЯ

Берега И.В. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності АПК. - рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 - Економіка сільського господарства і АПК - Інститут економіки НАН України, Київ, 1998.

Дисертація присвячена проблемі економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності АПК у контексті сучасної ситуації на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вирішуються наукові питання теоретичного і практичного осмислення концептуальних підходів до різнопланового реформування зовнішньоекономічної діяльності з метою створення механізму, що дасть можливість протидіяти руйнуванню виробничого і експортного потенціалу сільського господарства і переробної промисловості та запобігати небезпечним явищам при здійсненні експортно-імпортої операцій. Отримані знання можуть бути використані для подальшої розробки заходів щодо протидії зазіханням іноземних партнерів на здобутки АПК.

Ключові слова: економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності, компенсаційний механізм, складові економічної небезпеки, міжнародний лізинг, диверсифікація експорту.

ABSTRACT

Bereza I. V. Economic safety of foreign economic activities of an agro-industrial complex.

Thesis for a candidate degree in economic science by speciality 08.07.02 - A Rural Economics and Agro-Industrial Complex - Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1998.

Thesis is devoted to a problem of economic safety of foreign economic activities of an agro-industrial complex from the point of view of a modern situation in the internal and external markets. The dissertation decide scientific problems of a theoretical and practical understanding of the conceptual approaches to the many-sided reforming of foreign economical activities with the purpose to create a mechanism that can counteract destruction of the industrial and export potential in agriculture and process industry and prevent the dangerous occurrences that can appear while export-import transactions are execute. The gained knowledge can be used for the further development of measures to counteract infringement of the foreign partners on achievements in agriculture.

Key words: economic safety of foreign economic activities, compensatory mechanism, components of economic danger, international leasing, export diversification.

АННОТАЦИЯ

Береза И. В. Экономическая безопасность внешнеэкономической деятельности АПК. - рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - Экономика сельского хозяйства и АПК - Институт экономики НАН Украины, Киев, 1998.

Диссертация посвящена проблеме экономической безопасности внешнеэкономической деятельности АПК в контексте современной ситуации на внутреннем и внешнем рынках.

Целью диссертационного исследования является разработка теоретических начал и практических рекомендаций относительно формирования и эффективного использования системы организационных, экономических, финансовых и правовых форм и методов обеспечения экономической безопасности внешнеэкономической деятельности. Достижение изложенной цели обусловило решение следующего круга заданий:

- анализ организационных, экономических, валютно-финансовых, таможенно-тарифных, технологических и иных рычагов, при помощи которых можно предотвращать опасные явления, противодействовать попыткам нанести ущерб, избежать разрушения внутреннего рынка под воздействием внешних факторов;

- исследование содержания, механизма, функций, процедур и уровня экономической безопасности внешнеэкономической деятельности и обеспечения функционирования агропромышленного производства на примере высокоразвитых стран мира как совокупности и согласованности в пространстве и времени организационно-экономических и иных факторов;

- разработка методических начал формирования нормативно-законодательной базы, которая бы отвечала международным стандартам, содействовала гарантированной защите товаропроизводителей как на внутреннем, так и на внешнем рынках, содействовала развитию

экспортного потенциала, позволяла определить структуру импорта, а также содействовала возрождению производства;

– исследование внешнеэкономической деятельности под углом зрения минимизации потерь валюты и стимулирования экспорта продукции сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности как на общегосударственном, так и на региональном уровнях;

– разработка научно-методических начал регулирования внутренних и внешних рынков в интересах противодействия протекционизму, экспансии, экстремизму, и другим дискриминационным мероприятиям, которые могут нанести экономический вред АПК при условии применения их иностранными партнерами.

В работе решаются научные вопросы теоретического и практического осмысления концептуальных подходов к разноплановому реформированию внешнеэкономической деятельности с целью создания механизма, который даст возможность противодействовать разрушению производственного и экспортного потенциала сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности и предотвращать опасные явления при совершении экспортно-импортных операций.

Автором обоснованы факторы, влияющие на формирование экономической безопасности внешнеэкономической деятельности, сохранение производственного и экспортного потенциалов. Разработаны новые методические подходы и принципы построения механизма внешнеэкономической деятельности, с помощью которого можно обеспечить на несколько порядков более высокий уровень экономической безопасности и гармонизировать соотношения между объемами насыщения внутреннего рынка товарами отечественного производства и импортными товарами. Разработаны методика анализа гармонизации внутреннего и внешнего рынков под углом зрения их экономической безопасности и методические принципы преодоления дискриминационных мероприятий касательно АПК, которые в последние годы становятся более утонченными и замаскированными. Обоснованы концептуальные подходы к усовершенствованию отношений между лизингодателями и лизингополучателями импортной техники под углом зрения экономической безопасности внешнеэкономической деятельности. Разработана методика селективного анализа и оценки конъюнктуры внутреннего рынка стран импортеров для усовершенствования организации экономической безопасности внешнеэкономической деятельности АПК. Определены методические принципы диверсификации экспорта товаров с применением итеративного метода с целью гарантирования экономической безопасности и увеличения валютных поступлений от экспорта товаров и их накопления.

Полученные знания могут быть использованы для дальнейшей разработки мероприятий по противодействию посягательствам иностранных партнеров на достижения АПК.

Ключевые слова: экономическая безопасность внешнеэкономической деятельности, компенсационный механизм, составляющие экономической опасности, международный лизинг, диверсификация экспорта.